

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Рябінін Є.В.

Механізми попередження етносепаратистських конфліктів

Доведена необхідність розробки механізмів щодо запобігання розвитку етносепаратистських конфліктів. Розглянуто основні принципи консоціалізму як інструменту створення належної ситуації в багатоетнічних державах, за якою можливість етносепаратистських конфліктів зведена до мінімуму. Доведено, що транскордонне співробітництво може бути використано для зменшення міжетнічної напруги.

Ключові слова: етносепаратистський конфлікт, консоціалізм, транскордонне співробітництво.

Доказана необхідність розробки механізмів относительно предотвращения развития этносепаратистских конфликтов. Рассмотрены основные принципы консоциализма как инструмента создания соответствующей ситуации в

многоэтничных странах, при которой возможность этносепаратистских конфликтов сводится к минимуму. Доказано, что трансграничное сотрудничество может быть использовано для снижения межэтнического напряжения.

Ключевые слова: этносепаратистский конфликт, консоциализм, трансграничное сотрудничество.

The necessity of working out the mechanisms as for the ethnoseparatist conflicts prevention is proved. The author analyses the basic principles of consociationalism as an instrument of creating corresponding conditions in multiethnic states under which the possibility of ethnoseparatist conflict is decreased. The author proves that the crossborder cooperation can be used for softening ethnic tension.

Key words: ethnoseparatist conflict, consociationalism, crossborder cooperation.

УДК 323.14 (045)

Рябінін Є.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Маріупольського державного
університету

Після закінчення холодної війни та розпаду соціалістичного табору, напруга ідеологічного протистояння була замінена високим рівнем міжетнічних конфліктів, більшість з яких відбувалася (відбувається) на африканському континенті та на пострадянському просторі. Вивченню міжетнічних та етносепаратистських конфліктів та пошуку їх вирішення присвячено праці таких вітчизняних та закордонних вчених, як О. Кривицька, В. Котегоренко, В. Дивак, Г. Перепилиця, О. Юрек, Т. Гарр, Р. Ставенхаген, Д. Ротшильд, В. Тишков.

Але, не дивлячись на великий доробок стосовно можливих варіантів вирішення міжетнічних та етносепаратистських конфліктів та їх попередження, слід зазначити, що існують деякі механізми, яким приділялося мало уваги, а саме консоціальна демократія та транскордонне співробітництво. Отже, вивчення сутності міжетнічних/етносепаратистських конфліктів та пошук можливих варіантів їх попередження є доволі актуальною темою сьогодення.

Будь-який конфлікт, перш ніж знайти відкриту форму, проходить низку латентних стадій розвитку, і завдання дослідників полягає в тому, щоб, по-перше, створити систему моніторингу за станом суспільних настроїв в регіоні, по-друге, визначити порогові значення зростання напруженості, по-третє, виробити систему заходів, які починають реалізовуватися місцевою владою тоді, коли конфліктні настрої досягають граничних меж. Саме тоді необхідне ефективне втручання в ситуацію державних служб, експертів і незалежних посередників з метою зниження рівня конфліктних настроїв до безпечних значень [1, с. 11].

Як відомо, спровокувати конфлікт може будь-який інцидент, але передбачити інцидент нікому не дано, тому запобігти його неможливо. Ось чому для запобігання конфлікту необхідно знижувати рівень конфліктних настроїв в регіоні/державі, і робити це слід оперативним, мобілізуючи всі наявні ресурси. Більш загальні підходи до стратегії врегулювання конфліктів запропоновані російським конфліктологом Є. Степановим. Він зазначає, що необхідно активізувати розробку регіональної конфліктології і приступити до моделювання регіональних конфліктів. При цьому, як підкреслює він, «поряд з вирішенням проблеми моделювання самих регіональних конфліктів все більше загострюється і стає необхідним вирішення проблеми моделювання відповідної політики адекватного впливу на них». У розробці моделей політики щодо профілактики, деескалації та врегулювання соціальних конфліктів повинно бути враховано багато факторів: загальний конфліктний фон в регіоні/державі, який визначає «конфліктну готовність населення»; передісторія конфліктів, особливо це стосується етнічних конфліктів, що мають тривалу історію переходу від відкритих до латентних фаз та навпаки; співвідношення ендогенних і екзогенних факторів регіональної конфліктності; наявність реальних механізмів впливу на екзогенні фактори; політичні, економічні, культурні переваги суб'єктів політичного процесу, залучених в конфлікт або покликаних його врегулювати, зацікавленість конфліктуючих сторін у врегулюванні, а не в продовженні конфлікту.

На думку автора статті, для запобігання конфлікту необхідно завчасно створювати такі умови

для розвитку держави, щоб міжетнічний етносепаратистський конфлікт не мав навіть фундаменту для свого зародження.

Усі етносепаратистські конфлікти за своїми причинами і моделям розвитку досить схожі один з одним. Однак вони мають також і серйозну відмінну базу. Кожен етносепаратистський конфлікт також має свою унікальну формулу врегулювання. Але для того щоб уникнути активної фази розвитку подібного роду конфлікту, керівництво держави, регіони якого схильні до сецесії, зобов'язані заздалегідь виявляти подібні тенденції і розробляти спеціальні програми саме для запобігання подібних конфліктів. На наш погляд, консоціалізм, або, як його ще називають, со-громадська демократія, є одним із засобів попередження етносепаратистських конфліктів.

Консоціальна теорія виникла в політології в ході дискусій з питання врегулювання конфліктів і забезпечення політичного світу в суспільствах, де існує низка груп, що мають відмінності один від одного, політичні або релігійні переконання і вірування або володіють різним етнічним корінням. Термін «консоціація» походить від слова «консенсус», яке в політичній сфері означає практику вироблення політичної лінії на базі того, що отримало загальну підтримку [2].

Яка ж суть консоціалізму або со-громадської демократії? І. Альтузій, німецький юрист XVI ст., в своїх роботах розвиває політичну теорію, що обертається навколо поняття «об'єднання» або «consociatio». Об'єднання було угодою про спільне життя на основі взаємної доброзичливості і відкритої комунікації. І. Альтузій встановлює найбільш загальні правила для процесу прийняття рішень і реалізації принципу «що зачіпає всіх, має бути узгоджено з усіма». Він стверджує, що будь-яка спільнота може мати право вето і саморегулюючу автономію з питань, які відносяться до життєвих проблем спільноти, тоді як із загальних питань, що стосуються всіх в однаковій мірі, можливо голосування простою більшістю. Державне співтовариство І. Альтузія є системою безперервних переговорів, спілкування і комунікації [3, с. 178].

Тобто ми бачимо, що І. Альтузій наголошує на головному компоненті функціонування держави – на постійній комунікації. Тільки відкрита позиція і прагнення до переговорів може запобігти виникненню та ескалації конфлікту.

Ідеї І. Альтузія були забуті, і лише в 1960-х рр. ідеї консоціації були знову відкриті Д. Аптером і А. Лейпхартом в побудові нового типу демократії консоціальної демократії і пізніше в консенсусній демократії [3, с. 180]. А. Лейпхарт запозичив термін «консоціальний» з робіт І. Альтузія для пояснення стабільності в поляризованих державах з великою кількістю соціетальних розмежувань і вперше використав його в роботі 1968 р «Політика

акомодації», яка була присвячена політичній системі Нідерландів [3, с. 181].

У своїй роботі А. Лейпхарт пише, що со-громадської демократії можна дати визначення через чотири її характерні риси. Перший і найважливіший елемент – пропорційність, тобто відповідний рівень представництва кожної групи в процесі прийняття рішень або у виконавчій владі, тобто здійснення влади «великою коаліцією» політичних лідерів усіх значних сегментів багатоскладового суспільства. Вона може виступати в кількох різних формах, наприклад, як кабінет великої коаліції в парламентській системі, велика рада або комітет з важливими дорадчими функціями, або велика коаліція президента з іншими найважливішими посадовими особами в президентській системі. Три інших важливих елемента со-громадської демократії: 1) взаємне із більшістю вето, що виступає як додаткова гарантія життєво важливих інтересів меншості; 2) пропорційність як головний принцип політичного представництва, призначень на посади в державній службі і розподілу суспільних фондів; 3) високий ступінь автономності кожного сегмента у здійсненні своїх внутрішніх справ [4].

А. Лейпхарт також стояв на позиції необхідності «введення» етнічності в політику за допомогою принципу представництва у владній еліті інтересів різних етнічних меншин. Ідея консоціальної демократії була розроблена А. Лейпхартом для досить усталених західноєвропейських систем, насамперед для такої маленької країни, як Нідерланди. У зв'язку з цим слід зазначити, що ідею А. Лейпхарта буде вельми важко застосувати для більшості поліетнічних країн Східної Європи і Євразії. Вони мають зовсім інші історичні, культурні та політичні традиції, тому ідею громадянської демократії не можна назвати універсальною.

Намагаючись забезпечити універсальну застосовність консоціальної теорії, А. Лейпхарт розробив рекомендації щодо засобів інституціоналізації такої участі в таких особливих обставинах, коли для цього не існує сприятливих умов. Назвемо сприятливі фактори.

1) «Відсутність мажоритарної етнічної групи, що полегшує переговорний процес, оскільки домовленість досягається між більш-менш рівними сторонами. Коли ж переговори ведуться між нерівними сторонами, вони ускладнені тим, що група переважної більшості природно претендуватиме на більшу частку участі». На думку автора статті, вказаний принцип може бути прийнятий до уваги, проте в цьому випадку А. Лейпхарт ставить під сумнів теорію консоціалізму, оскільки саме консенсус лежить в основі консоціалізму і не має значення, яку пропорційність складають його сегменти. Цей принцип також розбивається під впливом етносепаратистських конфліктів, більшість яких полягає в протистоянні етнічної групи, яка на

порядок менше, ніж інша частина країни, якій протистоїть ця етнічна група.

2) «Географічна концентрація етнічних груп, завдяки якій для досягнення принципу групової автономії може використовуватися і федералізм. Рівна кількість населення різних етнічних груп, що забезпечує наявність балансу за їхньою участю у владі на пайовій основі». Знову ж мало ймовірно, щоб усі етнічні групи були рівні в кількісному співвідношенні. Звичайно, повинен бути якийсь кількісний принцип, але навіть етнічна група, що складається з 10 або 100 тисяч, повинна брати участь у владі на пайовій основі (на загальнодержавному або регіональному рівні). В іншому випадку вона буде вважати себе обділеною, що призведе до конфліктних ситуацій. Лейпхарт вважав сецесію благом, оскільки, з його точки зору, саме гомогенні в культурному і етнічному плані спільноти мають переваги в побудові сучасної демократії. Спільність історії та культури знижує витрати на забезпечення дієвості політичної комунікації, створює відому гомогенність політико-культурного фонду [5, с. 21].

3) «Не занадто велика кількість цих груп: коли їх дуже багато, переговори між ними стануть надто важкими і заплутаними». Кількість груп буде визначатися їх кількісним складом, адже вплив групи з 1 тисячі і 10 тисяч різниться. Чим більше група, тим сильніше вона буде відстоювати свої інтереси і намагатися брати участь у процесі прийняття рішень, знаючи, що завдяки своєму кількісному складу вона може стати каталізатором конфлікту. Крім того, іноді суперечності між двома сторонами можуть бути більш серйозними, ніж між декількома групами. Це виходить з того, що в конфлікті двох на підсвідомому рівні кожна сторона хоче отримати якщо не все, то якомога більше. Якщо в конфлікті беруть участь кілька сторін, бажання отримати максимальну вигоду буде блокуватися діями інших сегментів. І кожен з сегментів буде відстоювати свої вимоги з бажанням отримати хоча б щось. Це корелюється з моделлю ведення переговорів «Проси більше, отримаєш хоч що-небудь».

4) «Порівняно невелика чисельність населення всієї країни, що робить процес прийняття рішень менш складним». Групи можуть бути різні в кількісному співвідношенні, оскільки в переговорах бере участь не все населення, а його представники.

5) «Існування фактора зовнішніх загроз, що буде сприяти розвитку почуття націоналізму (або співпраці) в ім'я забезпечення внутрішньої безпеки».

6) «Лояльність населення своєї держави в цілому повинна перевершувати лояльність щодо партикулярних етнічних груп».

7) «Відсутність великих соціально-економічних відмінностей між етнічними групами. Адже при наявності таких відмінностей група з великим еко-

номічним потенціалом розглядатиме бідніші групи як своїх утриманців». Соціально-економічний розвиток усіх сегментів суспільства не може бути рівним, тоді зникає сам предмет конфлікту. Якщо брати до уваги тезу про те, що всі конфлікти виникають через бажання володіти ресурсами, рівний доступ до них нівелює можливість появи конфлікту як такого.

8) «Сформовані традиції компромісу і взаємного пристосування. Якщо накопичено досвід досягнутих в минулому компромісів, можна з більшою впевненістю сподіватися на досягнення спільної угоди в майбутньому». Ситуації, де існували етнотерористські конфлікти, закінчуються або їх фізичним придушенням або сецесією. Відповідно, компромісні ситуації можуть бути тільки в ситуаціях, які не виходили за рамки звичайних суперечок.

Розглядаючи реальний етнічний склад населення більшості країн третього світу, таких як ПАР, Нігерія, Ліван, Грузія, розуміємо, що зазначені вище сприятливі фактори рідко представлені у своїй сукупності.

Отже, як видно з аналізу, консолідацізм не має свого інституційного вираження, однак, беручи до уваги його принципи, автор статті може запропонувати схему інституціоналізації консолідацізму. Перш за все держава, в якій є загроза етнотерористського конфлікту або він вже реалізується, має виступити з ініціативою створення Ради національностей або Ради Регіонів (якщо компактно проживання етносів збігається з внутрішніми регіональними кордонами). Це буде першим кроком на шляху до виконання першого принципу – створення великої коаліції.

До сфери впливу цієї Ради повинні входити питання гуманітарного характеру: мова, культура, історія, питання віросповідання. Депутати ж нижньої палати будуть займатися питаннями економічного, фінансового, юридичного, зовнішньополітичного характеру.

Таким чином, нижня палата позбудеться популістських політиків і партій, її якісний склад за рахунок професіоналів покращиться, а найбільш гострі питання гуманітарного блоку вирішуватимуться представниками Ради національностей.

Така схема інституціоналізації консолідацізму дасть змогу вирішувати етнополітичні проблеми на першій стадії їх виникнення і зможе запобігти їх розвитку до рівня етнотерористського конфлікту.

Як бачимо з короткого аналізу сутності консолідацізму, ця концепція цілком може бути застосовна для запобігання етнотерористських конфліктів, коли всі потенційні учасники беруть безпосередню участь в процесі прийняття рішень, формуючи порядок денний розвитку держави, що є важливим аспектом у розвитку та існуванні поліетнічних держав або ж держав, в яких спостері-

гається вплив двох-трьох етнічних груп. Фактори сприяння в тому вигляді, в якому їх сформулював А. Лейпхарт, є факторами, які можуть бути застосовні тільки у вже високорозвиненій демократичній державі, в якій поважаються в принципі всі права етнічних груп і ризик етносепаратистського конфлікту не настільки великий, як в країнах, які тільки знаходяться всередині процесу побудови демократії і громадянського суспільства.

Другим дієвим інструментом запобігання етносепаратистських процесів є функціонування транскордонного співробітництва.

Прикордонні території мають специфічні фундаментальні якості в інтеграційному процесі: бар'єрність і контактність, завдяки яким вони (разом з функцією переходу від одного народногосподарського комплексу до іншого) забезпечують їх взаємну адаптацію. Під впливом інтеграційних процесів бар'єрні функції кордонів переносяться на зовнішні кордони інтеграційних утворень

Необхідно відзначити, що у вітчизняній і зарубіжній літературі під транскордонним співробітництвом, як правило, розуміють спільні дії, спрямовані на посилення і розвиток добросусідських відносин між територіальними органами влади прикордонних держав, які реалізуються шляхом укладання міжрегіональних угод і домовленостей.

Транскордонне співробітництво не загрожує територіальній цілісності держави, воно регулює відносини сусідства на локальному або регіональному рівні між територіальними об'єднаннями.

Політолог Р. Туровський виділив ключову роль етнічних громад у розвитку транскордонного взаємн, що самоорганізуються за цільовим принципом. В Європі розділені народи зі спільною історією і мовою сприяли закріпленню в соціальній практиці транскордонної діяльності, наприклад Бельгії, Швейцарії [6, с. 29].

Основним результатом функціонування транскордонного співробітництва є розв'язання між-етнічних конфліктів та стимулювання співпраці різних етнічних груп багатонаціональних прикордонних територій [7, с. 134].

Створення сприятливих умов для співпраці на регіональному рівні, які змогли переконати мешканців історично проблемних прикордонних регіонів Європи у перевагах європейської інтеграції, а найголовніше, надали їм можливість цими економічними, соціальними та культурними перевагами скористатися, якраз і стало тим сприятливим ґрунтом, який забезпечує високу етнополітичну стабільність прикордонних регіонів країн ЄС. Регіональні еліти цих територій і відповідні національні уряди у спільних рамках євроінтеграційної стратегії та європейських цінностей домоглися бажаного ефекту стабілізації та гармонізації етнонаціональних стосунків [8, с. 15].

Принцип транскордонних регіонів дає шанс так званим розділеним народам. Так, фламандці,

німці, фризи проживають на кордонах декількох держав. Надання цим народам і їх територіям статусу транскордонного регіону фактично дає їм змогу створити власні державні системи. Подібна ситуація складається на кордонах Франції та Іспанії. В липні 2007 р. лідер Баскської націоналістичної партії запропонував створити на території Іспанії та Франції баскський «еврорегіон», до якого будуть включені всі сім історичних регіонів, де проживають етнічні баски. На думку Ж. Імаса, «еврорегіон» міг би мати єдину політику в сфері баскської мови, культури, туризму, будівництва і підтримки інфраструктури, охорони навколишнього середовища. Виникає питання, чи не стане цей еврорегіон початком створення незалежної держави басків [9, с. 112].

Український вчений Олена Кривицька у роботі «Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України» висловлює думку про негативні наслідки транскордонного співробітництва. Аналізуючи транскордонне співробітництво між регіонами України та Румунії, автор вважає, що транскордонну співпрацю можна оцінити як своєрідний механізм контролю Румунією дотримання етнокультурних прав румунської меншини [10, с. 133].

Транскордонне співробітництво не змінює і не знищує ті кордони, що існують, однак дає змогу пом'якшити розділові ефекти державних кордонів. Освіта і культура можуть стати інструментами профілактики міжетнічних, міжнаціональних конфліктів, запобігти появі негативних стереотипів, дискримінацію та ксенофобію. Для ефективного використання потенціалу транскордонного співробітництва необхідні як планомірна програма державних органів, так і активна участь суб'єктів громадянського суспільства [11, с. 122].

Як бачимо, консоціальна демократія може реалізуватися і в межах транскордонного співробітництва, коли етнічні групи, розділені кордонами, мають змогу активно співпрацювати і реалізовувати свої права як етнічна меншина. Це, в свою чергу, знизить градус можливого невдоволення цієї групи і буде сприяти збереженню територіальної цілісності держави і мирного співіснування різних етнічних груп.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тишков В. Этнополитология: политические функции этничности : [учебник для вузов] / В. Тишков, Ю. Шабаев. – М. : Издательство Московского университета, 2011. – 376 с.
2. Нджоку Р. Что такое консоциализм? / Р. Нджоку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.poli.vub.ac.be/public/orderbooks/federal_r/12njoku.pdf
3. Мовчан У. Как возможна демократия в многосоставных обществах? От Альтузия к Лейпхарту / У. Мовчан // Ойкумена: Альманах сравнительных

исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – 2010. – Вып. 7. – С. 178–190.

4. Лейпхарт А. Со-общественная демократия / А. Лейпхарт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.civisbook.ru/files/File/Leiphart_1992-3.pdf.

5. Соловьев Э. Новый мировой порядок: толерантный мир или апофеоз конфронтационности / Э. Соловьев // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18: Социология и политология. – 2002. – №3. – С. 3–24.

6. Зыков А. Этнокультурный фактор трансграничного сотрудничества Дальнего Востока России / А. Зыков // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 23 (314). – Вып 14. – С. 29–34.

7. Петренко З. Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України : дис. ... канд. екон. наук / З. Петренко. – К., 2001. – 230 с.

8. Круглашов А. Етнополітична гармонізація: чи під силу це завдання новоутвореним євро регіонам? / А. Круглашов // Євро регіони: потенціал міжетнічної гармонізації : збірник наукових праць. – Чернівці : Букрек, 2004. – С. 115–129.

9. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти / В. Дівак – К. : Логос, 2010. – 224 с.

10. Кривицька О. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України / О. Кривицька. – К. : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАНУ, 2015. – 328 с.

11. Пространство и время в мировой политике и международных отношениях : материалы 4 Конвента РАМИ : в 10 т. / под ред. А. Мельвиля. – М. : МГИМО-Университет, 2007– . – Т. 1 : Актеры в пространстве и времени мировой политики / под ред. М. Лебедевой. – 2007. – 188 с.